Volume III (2017)

S. MITHCELL, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi, MS. 284-641*. Ankara 2016. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 750 sayfa (32 Levha, 10 Harita ve 7 Diyagram ile birlikte). Çev. T. Kaçar. ISBN: 9789751632463

Emine BİLGİÇ KAVAK

Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume III: Ocak-Aralık 2017) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: E. Bilgiç-Kavak, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi, MS. 284-641*. Yazar: S. Mithcell, *Libri* III (2017) 41-46. DOI: 10.20480/lbr.2017007

Geliş Tarihi: 02.03.2017 | Kabul Tarihi: 25.03.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 29.03.2017

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

**S. MITHCELL, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi, MS. 284-641.*
Ankara 2016. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 750 sayfa (32 Levha,
10 Harita ve 7 Diyagram ile birlikte). Çev. T. Kaçar.
ISBN: 9789751632463**

Emine BİLGİÇ KAVAK*

Roma İmparatorluğu'nun MS. III. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın başlarına kadar geçirdiği değişim üzerine odaklanan, dini ve kültürel gelişmelerin uzun anlatısından ziyade siyasi bir tarih anlatısı üzerine yoğunlaşan eser, *A History of the Later Roman Empire, AD 284-641* başlığıyla S. Mitchell tarafından ilk olarak 2006 yılında yayımlanmıştır. Bibliyografyası güncellenen, düzeltmeler ve ilaveler yapılarak 2014 yılında yayımlanan yeni baskısı 2016 yılında T. Kaçar tarafından Türkçeye çevrilerek bilim dünyasına sunulmuştur. Monografi, geç antikçağ Akdeniz, Yakın Doğu ve Avrupa tarihi üzerine kurgulanmıştır. Yazarın ifadesiyle ise "Türklerden önce Türkiye" tarihi ile ilgili olan eser imparator Diocletianus'un tahta çıktığı MS. 284 tarih ile imparator Heracilius'un 641 yılındaki ölümüne kadarki zaman dilimini kapsamaktadır. Çalışmaya özellikle dönemin antikçağ tarihçilerinin eserlerinden birebir alıntılar sıklıkla dâhil edilmiştir. Aynı zamanda ikincil literatürler üzerine derinlemesine bir inceleme de yapılmıştır.

Eser, İlk Baskının Önsözü, İkinci Baskının Önsözü, Yazarın Türkçe Çeviriye Önsözü, Çevirenin Önsözü, Levhalar, Haritalar, Diyagramlar, Kısaltmalar, 1) Geç Roma Tarihine Giriş, 2) Kaynakların Durumu, 3) Diocletianus'tan Alaric'e Roma İmparatorluğu, 4) V. ve VI. Yüzyıllarda Roma İmparatorluğu, 5) Roma Devleti, 6) Barbar Krallıkları, 7) Paganizmden Hristiyanlığa, 8) Hristiyanlığa Dönüş ve Dinsel Kimlik Politikaları, 9) Geç Roma İmparatorluğu'nun Ekonomi

* Ph.D., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya.
emineblgc@windowslive.com

Politiği, 10) Akdeniz ve Yakın Doğu'da Toplum ve Ekonomi, 11) Geç VI. Yüzyılın Sonları, 12) Doğu Roma İmparatorluğu'nun Son Hesaplaşması, 13) Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü, Kaynakça, Kronolojik Roma İmparatorları ve Sâsâni Kralları Listesi ve Genel Dizin'den oluşmaktadır.

1. *Geç Roma Tarihine Giriş* (1-19) başlıklı bölümde klasik antikçağın son yüzyıllarına dair ortaya konulan tarihsel yaklaşımlara dikkat çekilerek modern tarih yazıcılığında döneme atfedilen Geç Roma İmparatorluğu, Geç Antikçağ, erken Bizans gibi tanımlamalar üzerinde durulmaktadır. Yazar, Geç antikçağ tarihi çalışmalarının genellikle din tarihi özelinde ele alındığını kurumsal ve siyasi tarihin ise yeteri kadar ortaya çıkarılmadığını belirterek E. Gibbon, J. Bury, E. Stein, A.H.M. Jones, A. Demandt, P. Brown, A. Cameron, D. Potter, C. Wickham, P. Sarris, H. Pirenne ve P. Horden-N. Purcell tarafından yayımlanmış olan eserleri içerik bakımından ve tarih yazımı perspektifinden değerlendirmekte ve kaleme aldığı çalışmanın girizgâhını okuyucuya sunmaktadır.

2. *Kaynakların Durumu* (19-69) adlı bölüm ise Geç Roma İmparatorluğu tarihine ilişkin antik kaynaklar, vakayinameler, külliyatlar, mektup koleksiyonları, tören konuşmaları (*panegyrici*), epigrafik belgeler, arkeolojik bulgu ve kalıntılar değerlendirilmektedir. Hristiyan kaynakların problemleri ortaya konulurken geç antikçağdan günümüze ulaşmış olan pagan ve Hristiyan literatürdeki oran farkının tarih yazıcılığına yansımalarının etkileri ve sonuçları aktarılmaktadır. Buna ilaveten geç antikçağın siyasi tarih yazımı işini üstlenen kişilerin iki özelliğine dikkat çekmektedir: bu tarihçilerin Roma imparatorluğunun idaresinde yetkili bir görevde bulunmaları ve bizzat kendi yaşadıkları olaylar hakkında yazmalarıdır. Ammianus Marcellinus başta olmak üzere Eunapius, Priscus, Malchus, Zosimus, Joshua Stylites, Procopius, Agathias ve Menandros Protector gibi dönemin tarihçilerinin eserleri yazım ve içerik bakımından irdelenmektedir. Kilise tarihçilerinden Eusebius, Orosius, Euagrius ve Chronicon Paschale'nin çalışmaları da okuyucuya tanıtılmaktadır. Hukuki ve idari kayıtlardan ise Novellae, Theodosius Kodeksi, Iustinianus Kodeksi (*Corpus Iuris Civilis*= Kamu Hukuku Yasaları), *Institutes*, *Digesta*, 314 yılı civarındaki eyaletleri listeleyen Laterculus Veronensis, Notitia Dignitatum (subayların ve askeri birliklerin konumlarının listesi) ve kilise konsillerinin kayıtlarına değinilmektedir. Epigrafik belgelerin ise erken imparatorluk dönemine nazaran sayıca az olmasına ve geç antikçağın tarih yazımındaki etkisinin az olduğu belirtilmektedir.

Diocletianus'un tahta geçişinden Got kralı Alaric tarafından Roma'nın talan edilmesine ve II. Theodosius'un tahta çıkışına kadar geçen süreci (284-401) konu edinen 3. *Diocletianus'tan Alaric'e Roma İmparatorluğu* adlı bölüm (69-147) kronolojik bir şekilde anlatılmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun iç ve dış sorunlarla uğraştığı bir yüzyıl olan IV. yüzyılın sonlarına doğru imparatorluğun yönetiminin fiili olarak ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun istikrarlı bir şekilde ayakta kalması Batı Roma'nın ise Gotlar tarafından yağmalanmasının altında yatan sebepler irdelenmektedir.

4. *V. ve VI. Yüzyıllarda Roma İmparatorluğu* (147-223) başlığını taşıyan bölümün anlatısı V. yüzyılın siyasi tarihinin kaynakların azlığı nedeniyle tam olarak ortaya konulmasının mümkün olmadığı kısa bir önsöz ile başlamaktadır. II. Theodosius, Marcianus, Leo, Zeno, Anastasius, Iustinus dönemleri ve özellikle Iustinianus dönemi olayları kronolojik bir çerçevede ele alınırken Batı Roma İmparatorluğu'nun Barbar krallıklar ile mücadeleleri ve çöküşü üzerinde durulmaktadır. Ayrıca son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus'u azledip iktidarı ele geçiren Cermen kralı Odoacar ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

5. *Roma Devleti* (223-275) başlıklı bölüm imparatorluğun idari, mali ve askeri sisteminin yapısı ve işleyişi; ritüel haline gelmiş siyasi prosedürlerin ve propagandaların kullanımı (en dikkate değer bir örnek olarak hipodrom gibi halka açık kutlamalarda tezahürat kullanılması verilmektedir); imparatorların ideolojileri ve buna bağlı olarak yönetim şekilleri üzerine odaklanmaktadır. Yazar, geç Roma İmparatorluğunun anatomisini çıkarmaya çalışırken aynı zamanda imparatorluğun resmi dini olan Hristiyanlığın imparatorluk üzerindeki etkilerinden de ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Görsel propagandalar (İstanbul'daki Theodosius sütununun kaidesi gibi imparatorluk anıtları) ve verdikleri mesajlar aktarılmakta ve imparatorluğun görsel dilinin gücü hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Buna ilaveten Roma toplum yapısına ve hiyerarşisine, vatandaş ve vatandaşlık statülerine, vergi sistemine ve kilise teşkilat yapılarına dair bilgiler yine bu bölümde verilmektedir.

6. *Barbar Krallıkları* (275-325) adlı bölüm imparatorluğun batı sınırında bulunan Hun İmparatorluğu, Vizigotlar, Burgonlar, Franklar ve Ostrogotları ele almakta bu krallıkların kökenine inerek niteliklerine ilişkin bilgileri ve Roma ile temaslarını mercek altına almaktadır. MS. 375-540 yılları arasında Ren ve Tuna Nehirlerini aşarak Roma topraklarına göç hareketine devam eden

barbar halkların Roma İmparatorluğu içine entegrasyon oluşları, toprak talep etmeleri, elde ettikleri topraklara yerleşimleri, kendi içlerindeki yönetim şekilleri ve Got lider Theoderic'in İtalya'yı ele geçişi Amminanus Marcellinus, Iordanes, Cassiodorus ve Hunlar ile Romalılar arasındaki ilişkiyi 449 yılında Hunların hem Doğu hem de Batı imparatorlukları üzerinde gücünü hissettiren kralları Attila'nın yanına elçi olarak giden tarihçi Priscus gibi dönemin önemli tarihçilerinden alıntılarla aktarılmaktadır.

7. *Paganizmden Hristiyanlığa* (325-373) Geç Roma imparatorluğunun uğradığı paganizmden Hristiyanlığa olan dinsel değişim süreci ve bu süreçte imparatorların uyguladıkları din politikaları ile bu uygulamaların halk üzerindeki yaptırımları ve etkileri sorgulanarak ele alınmaktadır. İmparatorluğun paganizmden Hristiyanlığa geçişinin anlatıldığı bölümde pagan politeizmin kurban törenleri başta olmak üzere birçok yönüne dikkat çekilmekte; III. ve IV. yüzyıllardaki sosyal ve ekonomik gelişmelerin dinsel dönüşüm üzerindeki etkisi ve Roma devletinin Hristiyanlara karşı takip ve kovuşturmayı bıraktığı siyasi propagandası ortaya konulmaktadır. V. yüzyılın başlarından itibaren ise paganlara karşı alınan yasal düzenlemelerle birlikte büyük tapınakların kiliselere dönüştürülmeye başlandığı vurgulanarak Doğu Roma İmparatoru Iustinianus ile birlikte genel anlamda Hristiyanlaşmış bir imparatorluk resminin çizildiği ve bunun da yasalarla kanunlaştırıldığı belirtilmektedir.

8. *Hristiyanlığa Dönüş ve Dinsel Kimlik Politikaları* (373-439) başlığı altındaki bölüm din değiştirmenin üç örneğini incelemektedir: İmparator Constantinus, İmparator Iulianus ve Aziz Augustinus. Constantinus'un Hristiyanlığa dönüşü; Iulianus'un hayatı, paganizme dönüşü ve paganizmi yeniden canlandırma ideolojisi; aziz Augustinus'un kaleme aldığı *İtiraf*lar adlı çalışması dikkate alınarak Hristiyan bir kimliğe geçişi ile ilgilenen bölüm din değiştirmenin imparatorlukta ve toplumda yarattığı etkileri üzerine detaylı bir değerlendirme yapmaktadır. Buna ilaveten piskoposların imparatorluk yönetimindeki nüfuzları, sahip oldukları güçler, dinsel aidiyetler (Novatianusçular, Meletianusçular, Donatusçular gibi), 325 yılında yapılan İznik Konsili, 381 yılındaki Constantinopolis Konsili, I. Efes Konsili ve Kadıköy Konsili'nde alınan kararlar tartışılmakta ve Iustinianus'un din politikasına dair bilgiler de verilmektedir.

9. *Geç Roma İmparatorluğu'nun Ekonomi Politikası* (439-481) bölümünde imparatorluğun ekonomik yapısı, para ve vergi sistemi ile bunlarla bağlantılı

olarak siyasi ve toplumsal kurumlar üzerine odaklanılmıştır. Bölgelerarası ticaretin işleyiş şekillerine ve kent hayatına etkilerine değinilerek imparatorluğun ayakta kalma nedeni olarak deniz yolları, limanlar, kara ulaşımı ve ordu gibi uzun mesafe bağlantılarının sürdürülebilirliğine işaret edilmektedir. Ayrıca imparatorluğun iâşe sistemi olan *annona* mercek altına alınarak söz konusu sistemin işlevselliğinin Roma, Constantinopolis, İskenderiye, Antakya ve Kartaca gibi önemli merkezlerin büyümesine ve gelişimine katkısı üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır.

10. *Akdeniz ve Yakın Doğu'da Toplum ve Ekonomi* (481-553) başlıklı bölümde Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı kısımlarının sosyal ve ekonomik açıdan arasında oluşan farkın ana etkeninin güvenlik sorunu olduğu vurgulanmakta ve kırsal yerleşim modellerine ilişkin özellikle arkeolojik veriler temelinde Akdeniz ve Yakın Doğu'daki kent hayatının gelişimi üzerinde durulmaktadır. Kuzey Suriye ve yerleşimleri, Küçük Asya, doğu sınırının askeri bölgeleri, Mısır, Afrika, Galya, İtalya, Tuna ve Balkanların kentsel yaşam gelişimi ve ekonomisi irdelenmektedir. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik gelişme bölgesel güvenliğin oynadığı role dikkat çekilerek güvenliğin önemi ortaya konulmaktadır.

11. *Geç VI. Yüzyılın Sonları* (553-599) adlı bölüm Doğu Roma İmparatorluğu'nun VI. yüzyılda karşı karşıya kaldığı problemlerle ilgilenmektedir. Bu problemler kentlerde büyük oranda ölüme neden olan veba, kıtlık felaketi, Sasanilerin şiddetli saldırıları ve Batı Türk kavimlerinin artışı olarak sayılmaktadır. 541'den 543 yılına kadar süren ve kara ölüm olarak adlandırılan vebanın Roma İmparatorluğu ve Akdeniz dünyasının toplum ve ekonomisine etkileri tartışılmaktadır. Buna ilaveten imparatorluğun gidişatına dair tespitler yapılmakta; Sasanilerin imparatorları Hüsrev Anuşirvan ile birlikte güçlenerek Doğu Roma üzerinde etkili bir şekilde dış politika sergilemeleri ve bunun akabinde Roma-İran arasında cereyan eden savaş, sefer ve diplomatik temaslara ışık tutulmaktadır.

12. *Doğu Roma İmparatorluğu'nun Son Hesaplaşması* (599-633) bölümünde Doğu Roma İmparatorluğu'nun toprak kaybetmesine neden olan VII. yüzyıldaki dış tehditler incelenmektedir. Orta Asya ve Kuzey Avrupa'dan gelen barbar akınlarının (Avarlar, Türkler, Slavlar, Lombordlar) imparatorluğa etkileri ele alınmakta; ayrıca Doğu Roma İmparatoru Heraclius ile Sasani İmparatoru II. Hüsrev'in mücadeleleri üzerine yoğunlaşmaktadır. II. Hüsrev

dönemiyle birlikte Sasanilerin Anadolu, Doğu Akdeniz ve Mısır'ı istilaları, Kudüs'ü ele geçirip Kutsal Haç'ı başkentleri Ktesiphon'a götürmeleri, Rodos'u fetihleri ve 626 yılında Avarlarla Constantinopolis'i kuşatma altına alacak kadar canlanan askeri militarizmi irdelenerek antikçağın son büyük karşılaşması olarak kayda geçen Heraclius'un II. Hüsrev'e karşı savunma pozisyonundan saldırıya geçişi ve bu karşılaşmanın sonuçları aktarılmaktadır.

13. *Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü* (633-677) başlığıyla son bölümde ise Roma İmparatorluğu'nun siyasal bir güç olarak gerileyiş ve çöküşüne neden olan etkenler sorgulanarak tartışılmaktadır. Bu noktada yazar, imparatorluğun içindeki zayıflama ve parçalanmadan ziyade dış güçlerin gerileme ve çöküşün temellerini attığını belirtmektedir. Vergi sisteminin işlevselliğinin ve devlet gelirlerinin azalması, askeri gücün zayıflaması ve buna paralel toprak kayıplarının artması, veba ve kıtlık gibi doğal felaketlerin uzun süreli olması gibi etkenler arkeolojik ve yazılı veriler çerçevesinde araştırılıp ortaya konularak Roma imparatorluğunun VI. yüzyıldan sonra gerilemeye başladığı inkar edilemez bir gerçek olarak vurgulanmaktadır.

Monografi, oldukça güncel içeriğe sahip *Kaynakça* (677-721) kısmı, *Kronolojik Roma İmparatorları ve Sasani Kralları Listesi* (721-725) ve *Genel Dizin* (725-750) ile son bulmaktadır. Eser, özellikle giriş ve son bölümde Geç Antikçağ üzerine yapılmış olan kapsamlı ve nitelikli çalışmaları ele alarak farklı tarih yazıcılığı üzerine oldukça geniş bir materyal sunması bakımından önem taşımaktadır. Kitap, Geç Antikçağ ve Erken Bizans üzerine Türkçe literatürün azlığı göz önüne alındığında ise söz konusu dönemler üzerine çalışma yapan ya da yapacak olan araştırmacılar ve yahut entelektüel kitleler için temel başvuru kaynaklardan birisi olma niteliği taşımaktadır.